

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi – Journal of Social Sciences
Cilt / Volume: 2010-1 Sayı / Issue: 20

NESİMÎ'NİN FÂRSÇA VE TÜRKÇE DİVANINDA REDİF MESELESİ

M. Nuri ÇINARCI*

ÖZET

Türkçe divanlarda redif kullanımı konusunda pek çok çalışmanın yapıldığı, özellikle tenkitli metni hazırlanan divanlar incelenirken redif ve kafiye konusuna ayrı bir başlık açıldığı bilinmektedir. Fakat iki dilli, hem Türkçe hem de Fârsça şiir söyleyen şairlerin eserleri üzerinde yeterince durulmamıştır. Özellikle Türkçe şiirlerinde ses unsuruna önem verdiği bilinen Nesîmî'nin, en azından şiirde sesi sağlayan unsurlardan redif kullanımı konusundaki genel yaklaşımını görmek için Fârsça ve Türkçe şiirlerinde kullandığı kelime ve kelime grubu seviyesindeki redifler belli bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Esas alınan sınıflandırma ise sayısal veriler ışığında redifin esasını teşkil eden ses ve kelime benzerliği üzerinde kurulmuştur. Bu çalışmamızda da Nesîmî'nin şiirlerinden hareketle hem redifin ahenk anlamında şiirde sağladığı ses bütünlüğünü hem de divanlarda bu ahenği sağlayan redif örneklerine yer vereceğiz.

Anahtar Kelimeler: Redif; ahenk; Türkçe; Fârsça; divan

ABSTRACT

It is known that a lot of studies have been performed on the issue of redif usage in Turkish and a separate title is given to the issue of redif and rhym especially when the divans, whose criticized texts are prepared, are reviewed. However, the works of some poets, who are bilingual and can poems both in Turkish and Persian, are not sufficiently examined. In Nesîmî's Turkish and Persian poems, who is known to give importance to the element sound in particularly Turkish poems, in order to see at least the general approach on usage of redif which is one of the elements providing sound in a poem, redifs which are in the level of words and group of words are subjected to a certain classification. The basic classification is constructed on sound and word similarity which form the base of redif in the light of quantitative data. In this study; from Nesîmî's poems forth we are going to give place to both redif's providing sound integrity in poems in context of harmony and redif examples which elicit such harmony in divans.

Key Words: Redif; harmony; Turkish; Persian; divan

GİRİŞ

Nesîmî, divan edebiyatının kuruluş dönemlerinde yaşamış önemli şairlerinden biridir. Hayatı ile ilgili bilgilerimiz kısıtlı olmakla birlikte, var olan

* Iğdır Üniversitesi Türk Dili Öğretim Üyesi

bilgilerin büyük bir kısmı da rivayet niteliğindedir. Ancak şairin kişiliği onun eserlerinden çıkarılır ilkesinden hareketle; denilebilir ki onun hakkındaki en mühim kaynak da yine kendi eseri yani divanıdır. (Ayan, 2002) Bu nedenle Nesîmî'nin hayatı üzerine araştırma yapan çoğu kişi onun eserlerinden yararlanmaktadır.

Latîfî tezkiresinde şair ile ilgili şu bilgiler verilmektedir: “ *Nesebi gerçek seyitlerden ve velayet sahibi velilerdendir. Bağdat yöresinde Nesîm adlı bir yerden olduğu için Nesîmî mahlasını kullandı. Türkçe şiirle ilk şöhret kazanan odur. Murad Hân Gâzi zamanında Osmanlı ülkesine gelmiştir. Üç dilin her birinde birer divanı, tasavvuf ilminde ve erenler sırlarında geniş bilgisi vardır. Aslen Şeyh Şiblî'nin dervişlerinden biri idi. Sonra Fazlullâh Hurûfî'nin halifelerinden oldu. İki de sistemlerini harfler üzerine kurmuşlar ve otuz iki harfi insan suretinde bulmuşlardır.*” (İsen, 1999)

Ancak tezkirelerde Nesîmî ile ilgili verilen bilgiler aşağı yukarı benzer niteliktedir. Nesîmî'nin doğum tarihi belirtilmemesine rağmen takriben 1369 yılı olduğu tahmin edilmektedir. Ölüm yılı olarak ise 1404-1427 yılları arası olduğu ve Halep'te derisi yüzülerek öldürüldüğü ifade edilmektedir. Sunullah Gaybi, *Sohbetnâme* adlı eserinde ise Nesîmî'nin Anadolu'ya geldiğini ve Hacı Bayram Veli tarafından dergahına kabul edilmediğini söyler.

Nesîmî'nin Fârsça şiirlerinde göze çarpan önemli noktalardan biri de Hâfız şiirlerine hem içerik hem de sözcük dizimi yönündeki benzerliğidir. Nitekim Hasan Çelebi'nin (Kutluk, 1989) tezkiresindeki açıklamalardan biri de bu doğrultudadır. Ona göre Hâfız'ın şu şiiri Nesîmî'ye ilham vermiş ve onun da bu doğrultuda bir şiir yazmasına yol açmıştır.

Dil mi-reved ez destem sâhib-i dilân Hudârâ

Derdâ ki râz pinhân hâhed şod âşikârâ

(Ey gönüller sultanı Tanrı, gönül elimden kaydı gitti, Ey dert, sır, saklı tutulması gerekirken ortaya çıktı.)

Ve şâ'ir-i mezbûr dâhi bu vâdide demişdür:

Deryâ-yı mûhit cûşa geldi

Kevn ile mekân hurûşa geldi (Kutluk, 1997)

Yine aynı şekilde Nesîmî'nin Fârsça divanındaki bir gazelle Hâfız divanındaki başka bir gazel, ciddi şekilde birbirine benzemektedir.

(Hâfız)

Der gûy-ı fenâ 'akl ü divâne yek-ist

Der k'ar-ı muhît seng ü dürdâne yek-ist (Kabiri, 1990)

(G. 101 / 1)

(Nesîmî)

Mescîd ü meygede ü Kâ'be ü bühtâne yek-ist

Ey galât kerde reh-i kûçe-i mâ hâne yek-ist

(G. 56 / 1)

Nesîmî bilhassa Bektâşi zümreleri ve vahdet-i vücûd nazariyesini benimseyen topluluklar tarafından büyük bir sûfi-şair olarak kabul edilmektedir. Şairin Arapça, Fârsça ve Türkçe divanlara sahip olduğu kaynaklarda belirtilmesine rağmen Arapça divan henüz bulunmamıştır. Şiirde büyük bir kudret gösteren Nesîmî, kendi fikirlerini telkin eden şiirlerle birlikte lâdini ve aşıkâne gazeller de yazmıştır.

Nesîmî'nin divanlarında yer alan şiirlerin niteliklerine bakıldığında bunları iki döneme ayırabiliriz. Şiirlerinin nitelik olarak iki döneme ayrılmasına yol açan hadise ise şairin Fazlullâh Hurûfi ile tanışmasıdır. Fazlullâh'tan önceki şiirleri lirizmden yoksun, henüz mahlasını dahi bulmamış, sûfiyâne ve hikmet-âmîz niteliklere sahiptir. (Ayan, 2002) Bir anlamda Nesîmî bu şiirlerinde henüz şair kudretini dile getirmemiştir. Ancak Fazlullâh ile tanıştıktan sonra şiirleri coşkun bir lirizm ve kabına sığmak bilmeyen farklı bir karaktere bürünmüştür.

Deryâ-yı muhit cûşa geldi

Kevn ile mekân hurûşa geldi

(M. 1 / 1)

Sırr-ı ezel oldı 'aşkârâ

'Ârif neçe eylesün müdâra

(M. 1/1-2)

Beyitlerden anlaşıldığı üzere Nesîmî'nin hem şiirsel hem de ruhsal yapı

açısından ciddi bir değişikliğe uğradığı hatta bu coşkunuğa sebebiyet veren aşkla tanıştığı aşikardır. O artık hiçbir bentle engellenemeyecek deli bir çağlayana dönüşmüştür. Hurûfilik ve Fazlullâh bu ruhsal taşkınlığın ve önüne geçilemeyecek duygusal lirizmin en büyük müsebbiplerindedir.

Nesîmî hem fikri hem de lâdini tarzında yazdığı şiirlerinde tema ile birlikte şekil olarak da gerekli titizliği göstermiştir. Sade bir Türkçeyle yazılan şiirleri aruz veznine vakıf olması ve bu vezni gayet lirik bir tarzda Türk diline uygulaması, divan şiirinin süratle gelişmesine ciddi katkılarda bulunmuştur. Divanlarında bulunan gazel, mesnevi, tuyûğ, müstezât ve murabba' gibi nazım şekillerinde aruz vezninin 20 değişik kalıbını kullanmıştır. Ana diline çok iyi bir şekilde hâkim olan Nesîmî kafiye ve redif bakımından da zengin bir kelime hazinesine sahiptir. Türkçe divanındaki şiirlerinde kafiye ve redif olarak Türkçe sözcük ya da ekler çoğunluktadır. Fârsça divanında ise redif olarak sözcük yerine daha çok eklerin kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Nesîmî'de Redif

İnsanlar dış dünyayla iletişim kurarken, dilin temel işlevlerinden yararlanmadan önce aktaracakları duygu ve düşünceleri ilkin zihinlerinde tasavvur ederler. Tasavvur edilen bu eylem ve olgular dil, daha da özele indirgediğimizde sözcükler aracılığıyla gerçek hayatta vücut bulur. Bu açıdan bakıldığında sözcüklerin gerçek hayatla teması farklı şekillerde olduğundan, sanat dili, bilim dili ve gündelik dil gibi mefhumlar ortaya çıkmıştır. Bu mefhumların, kapsadığı konuyu ifade ediş esnasında sözcükleri bilhassa dili farklı tarzlarda kullandıkları görülür.

Bilim dili bir bilgiyi açık seçik, kestirme bir yoldan, belirleyici, açıklayıcı, ortak bir anlatımla aktarmaya çalışırken; günlük dil, kelimelerin sesine, kelime düzenlemelerine veya cümle kuruluşlarına ayrıca özen göstermeden bir şey bildirmek, anlatmak isterken, sanat dili özellikle şiirde, dil elemanlarını düzenler, azaltır, yoğunlaştırır, çift anlamlara, kapalı söyleyişlere başvurur. (Kortantamer, 1993) Dikkati çekmek için mısra, vezin, kafiye, ses tekrarları gibi pek çok teknik özellikle yararlanıp, bir ruh hali, tavrı yansıtır ve okuyanı etkilemeye çalışır.

Şiirin malzemesini dilin, dilin malzemesini ise sözcüklerin oluşturduğu muhakkaktır. Şair evvela muhayyilesinde vücuda getireceği şiirin duygusal ve düşünsel alt yapısını oluşturur. Daha sonra da sözcükler yoluyla bu tahayyülü somutlaştırır ve gerçek hayata indirger. Soyut âlemden kelimeler yoluyla gerçek hayata aktarılan bu mecra şairin kuyumcu işçiliğiyle, titiz bir sözcük seçimi neticesinde şiir denilen metni oluşturur.

Ancak unutulmamalıdır ki bu edimler esnasında şair tarafından ses ve

anlam birbirine sıkıca kenetlenirler. Şiiri gelişigüzel söylenmiş cümlelerden ayıran en önemli özellik onu oluşturan sözcük ve seslerin şair tarafından bilinçli ve ahengi sağlayacak şekilde seçilmesidir. Nitekim şiir ses ve söz düzenlemeleri yoluyla ifadesini bulur ve bir bütün oluşturur. Başka bir deyişle şiir dilin bireysel, özel ve estetik amaçlı bir biçimlendirilmesidir. (Wellek, Warran, 1983) Bu açıdan şiir çoğu defa musiki ile bir arada düşünülmüştür. Hatta sembolistler şiirin musikiden ibaret olduğu fikrini ortaya atmışlardır.

Şiir sihir veya büyü olmasa da, şair, heceler ve rastlantısal serpiştirmelerle dilin gizli güçlerini uyandırır, ritimleri kullanarak dili büyüler. Ritmin ağırlığı şiiri diğer bütün edebiyat biçimlerinden ayırır. (Paz, 1991) Ritim, yani sözcük ve seslerin uyumlu şekilde bir araya getirilerek ahenkli bir dizaynın ortaya çıkmasını sağlayan tertip divan şiirinde de geniş yer tutar. Divan şiirinde de aruz vezni, kafiye ve redif gibi teknik zorunluluklarla oluşan bir ritim ve ahenk vardır. Şairler aliterasyon, assonans ve tekrar sanatlarıyla bu ritim ve ahengi besleyip geliştirirler. Çünkü divan şiirinde söyleyiş mükemmelliği esastır. Şiirde ahengi sağlamak amacıyla şairlerin istifade ettikleri unsurları şöyle sıralayabiliriz:

Söz Tekrarları

Ses Tekrarları

Ritim (Vezin, Kafiye, Redif) (Macit, 2004)

Görüldüğü üzere divan şairleri ritmi sağlamak amacıyla redif ve kafiyeden de istifade etmişlerdir. Özellikle redif divan şairlerinin söze şekilsel anlamda edebi bir değer katmak amacıyla istifade ettikleri temel kavramlardan biridir. Redif simetrik tekerrür ile şiiri belirli bir kavram veya bir konu etrafında toplayan, atmosfer yaratan mihver olmuştur. Kelime anlamı olarak sıraya koyma, dizme anlamlarına gelen redif, İran ve Türk şiirinde beytin kafiyeyi takip eden kısmı veya daha sarîh olarak birbiri ile kafiyeli mısraların sonunda râvîyi takiben lafız ve manaca aynı olmak üzere tekrarlanan kısma delalet eder.

Türk şiirinin tarihsel açıdan ilk örneklerine bakıldığında bile bu şiirlerde kafiye ve redif kullanıldığı görülür. Ancak ilk dönemlerde mısra başlarında kullanılan redif ve kafiye sonraki dönemlerde mısra sonlarında kullanılmıştır. Öte yandan redif klasik Arapçada, ancak başlangıç devrinde ve başka bir isim altında kullanılmaktaydı. İslamiyet'in kabulünden sonra Fârs kültürü ve edebiyatından derin bir şekilde etkilenen Türk şiiri daha önceki dönemlerde de kullandığı redif ve kafiyeye bu dönemde daha da ağırlık vermiştir.

Divan şairleri de yüzyıllar boyunca şiirde ses ritim ve armoniyi yakalayabilmek için şiirlerinde redif ve kafiyeyi sıkça kullanmışlardır. Çünkü

şiiirde redif ve kafiyeinin kullanılması onun hem kulağa hoş gelmesini sağlar hem de sağladığı musiki ahengi ile okuyanın edebi zevkini okşar. Şiirin her dizisinin sonunda bulunan ses ve söz benzerliklerinin tekrar edilmesi şekil ve ahenk açısından ona itibar kazandırır. Öyle ki divan şiirinde ve bilhassa gazelerde kullanılan redifler çoğu defa gazelin konusunu belirlemiştir.

Şairlerin tercih ettikleri bazı redifler ise mizaçlarına ve yaşadıkları devrin toplum psikolojisine dair ipuçları içerirler. İşte bu redifler aynı zamanda birer belge niteliğindedir. (Kurnaz, 2004) Divan şiirinde kafiye ve redif, şiirin sade şekilde değil, muhtevası üzerinde de rol oynar. Şair fikir ve hayallerinden çoğunu kafiye ve rediften çıkarır.

Türk şairleri de redifin önemini erken kavramış ve bu yüzden de çoğunlukla redifli şiirler yazmışlardır. Başlangıçta söz tekrarlarına ve sanatlarına daha fazla yer vererek ahengi sağlayan divan şairlerinin daha sonraki dönemlerde ses tekrarlarına itibar ettikleri görülür. Divan şiirinde kullanılan rediflerin genellikle Türkçe kelimelerden seçildiğini özel isimler ve isim soylu kelimelerden isim soylu kelimelerden daha çok fiiller ve çekimli halleri kullanılmıştır. (Macit, 2004)

XIV. yüzyılda yetişen ve Türkçeyi şiir dili olarak ustaca kullanan şairlerden biri de Nesîmî'dir. Nesîmî'nin şiirleri klasik ifadelerle söylenen tasavvuf şiirlerinin en lirik olanlarındandır. Bu tefekkür ve inanış Nesîmî'nin şiirlerinde samimi ve içten bir anlatımla vücut bulmuştur. Nesîmî tasavvufun ve özellikle de Hurûfilîğin verdiği ruh helecenlarıyla şiirlerinde coşkun bir eda ve yoğun bir lirizme sahiptir. Nesîmî mutasavvıf bir şair olduğu, şiirin ayinlerde önemli bir fonksiyon icra ettiği düşünülürse şiirlerinde ses fonksiyonunu ön plana çıkarttığı söylenebilir. (Macit, 1990) Her şair gibi Nesîmî de redif ve kafiyeinin vermiş olduğu anlam ve ahenk bütünlüğünden bolca istifade etmiştir.

Türk şiirinde kullanılan redifler genellikle ya sözcük hâlinde ya da ses yoluyla ek hâlinde bulunmaktadır. Nesîmî'nin Fârsça ve Türkçe divanlarına bakıldığında kullanılan rediflerin de bu iki şekilde tezahür ettiği görülür. Bu şiirler kimi zaman sözcük halinde:

Deryâ-yı muhît cûşâ geldi

Kevn ile mekân hurûşâ geldi

(M. 1 / 1)

Mescîd ü meygede ü kâ'be ü bühtâne yek-ist

Ey galât korde reh-i kûçe-i mâ hâne yek-ist

(G. 56 / 1)

(Mescit, meyhane, Ka'be ve puthane birdir. Ey hata işleyen evimize gitmek için kullandığımız sokağın yolu birdir.)

Kimi zamanda sesler yoluyla ek halinde bulunmaktadır.

İy dil cihâna girre meşev kim konan göçer
Bir köprüdür bu dâr-ı fenâ kim gelen geçer

(G. 103 / 3)

Çeşm-i tû fitne-est ki 'alem harâb-ı û-est
Mesti-i dîr ü kâ' be ez câm-ı şarâb-ı û-est
(G. 35 / 4)

(Mescit, meyhane, Ka'be ve puthane birdir. Ey hata işleyen evimize gitmek için kullandığımız sokağın yolu birdir.)

Nesîmî'nin Türkçe divanında kullanılan redif türlerine bakıldığında kelime hâlinde ve ses hâlinde bulunan rediflerin eşit sayıda olduğu görülmektedir. Ancak Fârsça divanında kelime halindeki rediflerin ezici çoğunlukta olduğu görülmektedir. Redif kullanımlarının nazım şekillerine göre kullanım sıklığını sayısal verilerle şöyle ifade edebiliriz:

Tablo 1-Türkçe Divanda Redif Kullanımları

	Kelime Hâlinde Redifler	Ses Hâlinde Redifler
Gazeller	201	147
Mesneviler	34	76
Müstezatlar	-	04

Tablo 2-Fârsça Divanda Redif Kullanımları

	Kelime Hâlinde Redifler	Ses Hâlinde Redifler
Gazeller	118	40
Mesneviler	01	01
Terci'-i Bend	03	07

Toplam verilere bakıldığında ise Türkçe divanda kullanılan kelime hâlindeki ve ses hâlindeki rediflerin 236, Fârsça divanda ise kelime hâlindeki rediflerin 122, ses hâlindeki rediflerin ise 38 olduğu görülmektedir.

Son dönem ortaya atılan ve kafiye ile redife farklı bir bakış açısı getiren görüş ise ön kafiye ve ön redifin de şiirlerde kullanıldığı yönündedir. Bu görüşe göre ise aslında daha önce klasik edebiyat bilgisine göre mısra başlarında tekrarlanan sözcükler tekrar değil, bulunduğu konuma göre ön redif ya da ön kafiye'dir. (Aydemir, Çeltik, 2008) Nesîmî'nin Türkçe divanına bakıldığında çok seyrek bir şekilde ön redifin kullanıldığı görülür. Sadece Türkçe divanda bulunan 5 gazelde ön redif görülmektedir.

Mutasavvıf bir şahsiyet ve Hurûfiliğin şair halifelerinden biri olması nedeniyle Nesîmî, şiirlerinde sade bir Türkçe kullanmıştır. Nesîmî'nin Türkçe divanı incelendiğinde şiirlerde kullanılan rediflerin de çoğunlukla Türkçe sözcük veya eklerden oluştuğu görülmektedir. Redif olarak kullanılan sözcüklerin köklerine bakıldığında ise "ol, eyle, göster, didi" gibi özellikle fiil köklerinden türetilmiş sözcüklerin sıkça kullanıldığı görülmektedir. Fiillerden oluşan ya da fiil köklerinden türetilen sözcüklerinden redif olarak kullanılması şiire hareketlilik ve akışkanlık yönüyle ritmik bir değer katmaktadır.

Bazı redifler şairlerin mezhep ve meşrep ilişkilerini, varsa tarikat bağlantılarını yansıtan ipuçları verir. (Macit, 2004) Divan şiirinde yazmış olduğu şiirlerin rediflerinden hareketle şairin hangi tarikata bağlı olduğunu ortaya koyan birçok örnek vardır. Mesela Şeyh Galip'in tercih ettiği redifler, büyük ölçüde onu Mevlevî geleneğine bağlar. Bilindiği gibi Nesîmî de İran'da doğmuş ve Fazlullâh Hurûfî tarafından temsil edilen Hurûfiliğin en büyük halifelerinden biri sayılmaktaydı. İran'da doğan bu mezhep daha sonraları tarikata bağlı kişiler tarafından propagandası yapılarak çevre ülkelere de yayılmıştır. Nesîmî'nin de şair olduğu düşünüldüğünde tamamen değil ama bazen şiirlerini fikirleri doğrultusunda propaganda aracı olarak kullandığı söylenebilir. Nesîmî de böyle bir tarikat bağlantısı olduğu için onun da şiirlerinin rediflerinde Hurûfî motiflerine rastlamak olağan bir durumdur.

Çünkü yüzün ahsen-i takvîm imiş

Sende zuhûr eyledi subhânumuz

(G. 189 / 7)

Münkir olma bu sözi varup Kelâmullâh'da gör

Ahsen-i takvîm ile gösterdi insan sûretin

(G. 353 / 2)

TÜRKÇE DİVAN

MESNEVİLER

1. Geldi
2. İçinde
3. Oldı
4. Oldı
5. **Taldı / kaldı**
6. **Meyden / hayden**
7. **Geldi / diyildi**
8. **Nefiri / safiri**
9. Oldı
10. **Kulagun / ayagun**
11. Degülse
12. **Cânı / cihânı**
13. **Elümde / belümde**
14. **İstivâdan / belâdan**
15. **Cândur / kandur**
16. **Bilgil / kılğil**
17. **Sen / cevherisen**
18. **Âyetinden / nihâyetinden**
19. Ol
20. **İbâretdür / işâretdür**
21. Eyle
22. Ola
23. **İnsândur / şeytândur**
24. **Özi / sözi**
25. **Kendözin / yüzin**
26. Kendüdür
27. **Hükmindedür / Nutkundadır**
28. Kendüdür
29. **İtmek gerek / gitmek gerek**
30. **Yolını / dilini**
31. Yoh
32. Durur
33. **Hannâs ile / vesvâs ile**
34. Bilür
35. Olur
36. Degül
37. **Kuvvetün / fûrkatün**
38. **Didârımı / yârımı**
39. Yana / sana
40. Ola
41. Selâm
42. Sende var
43. **Göresen / bulasan**
44. **Erkânımı / cânımı**
45. **Varımı / didârımı**
46. **Sultânına / kanına**
47. **Âvaredür / bi-çâredür**
48. **Zâtını / âyatını**
49. **Şehrini / dehrini**
50. **Yârına / varına**
51. **Varımı / yârımı**
52. Sana
53. **Özin / sözün**
54. **Gayetün / fûrkatün**
55. **Sâdikun / âşıkun**
56. Olur
57. **Genciyem / renciyem**
58. **Sözlerüm / gözlerüm**
59. **'Ayniyem / Beyniyem**
60. **Câniyam / sultâniyam**
61. **Mutlakam / zevrâkam**
62. **Devletem / vahdetem**
63. **Meni / seni**
64. Olur
65. Olur
66. Olur
67. **Sâcidün / vâhidün**
68. Ol
69. **Olasan / bulasan**
70. **Varına / envârına**
71. **Şehrine / bahrine**
72. **Zâtını / âyatını**
73. Gel
74. **İlinün / yolunun**
75. Bilür
76. **Leşkeri / munları**
77. **Surunun / Tûrünün**
78. **Âvâzeler / dervâzeler**
79. **Ünleri / munları**
80. Bular
81. **Sûreti / sîreti**
82. Olur
83. **Elleri / dilleri**
84. Bular
85. **Bular / kendüler**
86. **Varluğı / sagluğı**

87. Bular
 88. **Dilin** / müşkilin
 89. **Bunların** / mü'minlerin
 90. Enveri / serveri
 91. **Söyleyen** / diyen
 92. **Olur** / bilür
 93. Ol
 94. Maksûduna / ma'bûduna
 95. **Bular** / kendüler
 96. Peygâmbere / bunların
 97. Hazrete / rahmete
 98. Tapuya / kapuya
 99. Ahmedî / sermedi
 100. Kapısı / yapısı
 101. Olur
 102. Sözlere
 103. Âdemi / demi
 104. Sırrını / tefsîrini
 105. 'Âlemi / âdemi
 106. Eyledi / söyledi
 107. Âdemün / 'alemün
 108. Özi / yüzi
 109. Yüzünü / özünü
 110. Sendedür / cândadır

GAZELLER

1. Merhaba
 2. Mest
 3. Yoh
 4. Yoh
 5. Bah
 6. Meded
 7. Bilür
 8. Gösterür
 9. Gösterür
 10. Gösterür
 11. Gizlüdür
 12. **Andadır** / Larendedir
 13. Oldur
 14. **Nidâdur** / salâdur
 15. Mendedür
 16. Gelür
 17. Gelür
 18. Budur
 19. **Hudâdur** / Mustafadur
 20. **Safâdur** / Minâdur
 21. Hayvandur
 22. Kandur
 23. Kandur
 24. **Hayvandur** / cândur
 25. Hoşdur
 26. Ohurlar
 27. Durur
 28. Hoş mıdur
 29. **Bî-dâdlar** / celladlar
 30. Nûr
 31. Nâra benzer
 32. Düşer
 33. Düşer
 34. Uğrar
 35. Gider
 36. T'an ider
 37. Hayâl ider / muhal ider
 38. Şerm-sâr ider / lâle-zâr ider
 39. **Pinhân ider** / imân ider
 40. **Müstedâm ider** / ihtitâm ider
 41. Didiler
 42. Didiler
 43. Didiler
 44. Didiler
 45. **Mihrâblar** / 'irâblar
 46. **Başlar** / yaşlar
 47. Arzular
 48. Arzular
 49. **Kurbân olur** / cân olur
 50. Revân olur
 51. Ne bilür
 52. Tökilür
 53. Uştâ gör
 54. Ahlahı gör
 55. Nedür
 56. Hem-dem durur
 57. **Bişâretdür** / işâretdür
 58. Kimün var
 59. **Ezelidür** / yezelidür
 60. **Cemâidür** / dâlidür
 61. Âhıdur
 62. **Safâdur** / devâdur
 63. **Mazhândur** / Kevseridur
 64. **Safîdur** / gâmidur
 65. İkidür
 66. Durur
 67. **Mu'alladur** / evlâdur
 68. Handadur
 69. **Başındadur** / yaşındadur
 70. Benzer
 71. Gel ahır
 72. **Levlâkdir** / evlâkdir

73. Fürkân**umuzdur** / Kur'an**umuz dur**
74. Nedür
75. Enver**dür** / münevver**dür**
76. Kamer**dür** / nazâr**dur**
77. Birdür / emirdür
78. Olmuşdur
79. Pervâne**dür** / şükran**edür**
80. Yanadur / nedür
81. Yanadur / ya nedür
82. Yâredür / pâredür
83. Hâverden midür / ahmerden midür
84. Degül midür
85. Şem'indür / emindür
86. Pür-çindür / Çindür
87. Kevserindendür / şekkerinden dür
88. Budur
89. Âdem**dür** / elem**dür**
90. Mendedür
91. Pürtâb**ındadur**/mehtâb**ındadur**
92. İçindedür
93. İçindedür
94. İçindedür
95. Oldur
96. Lem-yezeldür / bi-bedeldür
97. Hebâdur / hatâdur
98. karadur / yaradur
99. Dânesidür / tânesidür
100. Nider
101. Didiler
102. Didiler
103. İtdiler
104. Dervişler
105. Eyler
106. Vefâdur / hatâdur
107. Budur
108. Pür-nûrdur / mâ'mûrdur
109. Degül midur
110. Münevver**dür** / mukadder**dür**
111. Gizlidür
112. İçindedür
113. Yek-dâne**dür** / pervane**dür**
114. Nedür
115. Nedür
116. Bilür
117. Çigzinür
118. Gösterür
119. Gerekmez
120. Gerekmez
121. Bilmez
122. Girmez
123. Bulunmaz
124. Söz
125. Cihân**umuz** / ma'ân**umuz**
126. Kaş**unuz** / nakkaş**unuz**
127. Kaş**unuz** / nakkaş**unuz**
128. Henüz
129. Henüz
130. Agrımaz
131. Sücûd**umuz** / hasûd**umuz**
132. Mercân**umuz** / mestân**umuz**
133. Cân**umuz** / şân**umuz**
134. Vefâ-dâr**umuz** / kâr**umuz**
135. Handân**umuz** / hayvân**umuz**
136. İrmez
137. Tedbir**ümüz** / takdir**ümüz**
138. İstemez
139. Dahı bilmez
140. Bilmez
141. Sensüz
142. Oldı fâş
143. Şehlâ imiş / şeydâ imiş
144. Didiler gerçek imiş
145. Hâr imiş / düşvâr imiş
146. Eylemiş
147. Düşmiş
148. Buldum uş
149. İmiş
150. Yohımuş
151. İtdi uş
152. Düşmiş
153. Buldum uş
154. Bilür ancag
155. Işk
156. 'Aşık
157. Işk
158. Gerek
159. Görün
160. Hâlün
161. Senün
162. İtmek dilersen itmegil
163. İtmek dilersen itmegil
164. Degül
165. Degül
166. Degül
167. Berü gel
168. Gel
169. Oldı gel
170. Oldı gel
171. Öninden böyle gel
172. Kandandur digil
173. Nûr**ıyam**
174. Nûr**ıyam** / Tûr**ıyam**
175. Cân**um** / dermân**um**
176. Dilber**üm** / server**üm**

177. Hayvân**um** / cân**um**
178. Hayât**um** / zülumat**ım**
179. Cihân**um** / cânan**um**
180. Olmuşam
181. Olmuşam
182. Olmuşam
183. Olmuşam
184. Olmuşam
185. Olmuşam
186. Olmuşam
187. Bulmuşam
188. Gelmişem
189. Gelmişem
190. Dimişem
191. Düşmişem
192. Dîvâne**yem** / merdâne**yem**
193. Zâ**tem** / sıfat**em**
194. Dem
195. Gördüm
196. Direm
197. Direm
198. Menem
199. İçindeyem
200. İçindeyem
201. Cihâna **sıgmazam** / mekâna **sıgmazam**
202. Câna virmezem
203. Dâr**ımı buldım** / yar**ımı buldım**
204. İleyem
205. Müştakam
206. Gönlüm
207. Yanaram
208. Olmuşam
209. Nisbet kılmışam
210. Rûyı **sevmişem** / hûrı **sevmişem**
211. Dimişem
212. Hilâli **görmüşem** / zülâli **gör müşem**
213. Eyleyem
214. ‘Âlem**em** / adem**em**
215. Câmı **neylem** / hânümânı **ney lere**m****
216. Caferi**yem** / Haydari**yem**
217. Senden dönmezem
218. Esire**m** / mire**m**
219. Cân**um** / imân**um**
220. Cihân**ageldüm** / nişâna **gel dü**m****
221. Gördüm
222. İlen
223. Yaradan
224. Yare**den** / ayere**den**
225. Murdar**dan** / hârd**an**
226. Ne kansan / ne cân**san**
227. Sen
228. Beden**sen** / cân**san**
229. Hansan / cân**san**
230. Menem men
231. Gevher**isen** / manzar**ısan**
232. Olsun
233. Yâr**um handasan** / nigâr**um handasan**
234. Handasan
235. Dîvâne**sen** / pervâne**sen**
236. Câmı **yahasan** / anı **yahasan**
237. Cihân**san** / ‘iyân**san**
238. Nihân**san** / cân**san**
239. Dil-bers**en** / gevher**sen**
240. Kan **mısan nes**en**** / cân **mısan nes**en****
241. Cân**san** / revân**san**
242. Tab**ından** / nikâ**ından**
243. Şerâ**ından** / âb**ından**
244. Tudağ**ından** / yanağ**ından**
245. Tatar**ından** / bâr**ından**
246. Belâ**sından** / cefâ**sından**
247. Olmasun
248. Olmasun
249. İçün
250. İşâret**dür bugün** / beşâret**dür bugün**
251. Tab**ından**
252. Tudağ**ından** / yanağ**ından**
253. Hilâl**inden** / âl**inden**
254. Cihân**dan**
255. Düşmesün
256. Cefâ**sından** / vefâ**sından**
257. Allah**san** / Kelamullah**san**
258. Olamazsan
259. Dil-dârdan
260. Ruhsâre**den** / meh-pâre**den**
261. Zibâ**sında men** / tuğra**sında men**
262. Dem**den** / Meryem**den**
263. Dîvâne**sen** / pervâne**sen**
264. Kan **mısan nes**en**** / cihân **mı san nes**en****
265. Suretin
266. Döndürmüş yüzün
267. Eyle
268. İçinde
269. Revâna / cihâna
270. Ne fâ’ide
271. Cânana / bürhâna
272. İçinde
273. Âline
274. Lezzat**ına** / şâh-mât**ına**
275. Meydan**ına** / çevgân**ına**
276. Nâr**ına** / vefâ-dar**ına**
277. Efzâs**ına** / zibâs**ına**
278. Merdâne**yemyine** / pervâne **yem yine**
279. İsteme
280. Eyleme

281. Eyleme	319. Harâreti / işâreti
282. Şaline / aline	320. Kimi
283. Kandine	321. Kevseri / melekleri
284. Üstine	322. Siyâhı / mâhı
285. Bâzarına / ikrârına	323. Kenaresi / seng-hâresi
286. Nârına / envârına	324. Yek-dânesi / pervânesi
287. Karasına	325. Cânanesi / dürdânesi
288. Yine	326. Şifâsı / likâsı
289. İsteme	327. Geldi
290. Hara yapuşma / murdâra yapuşma	328. Ele girdi
291. 'İşkına	329. İrişdi
292. Didârına / nârına	330. Degül mi
293. Ola	331. Yâ Muhammed yâ Ali
294. N'ola	332. Habîbî / garibî
295. Bâlâya / aya	333. Degül mi
296. Kulâgına / dimâgına	334. Oldı
297. Berâyine / pâyine	335. Âhını / âheni
298. Gele	336. Efzâmuzu / balâmuzu
299. İsteğe	337. Pâresi
300. Yine	338. Hudânı / Mustafanı
301. Bize	339. Dilberî / Kevserî
302. Didi	340. Nakkaşını / başını
303. Susadı	341. Mikdârını / yârını
304. İdi	342. Anı / cânı
305. Utandı / kandı	343. Cihânı / nihânı
306. İtdi	344. Kararını / zârını
307. Dürdâneyi / pervâneyi	345. Degül mi
308. Balâsı / gavgası	346. Nişanı
309. Bahâsı / ziyâsı	347. Oldı
310. Vefâsını / cefâsını	348. Esmâmuzu / İsrâmuzu
311. Hanı	349. Gel Âhı
312. Tere düşdi / kamere düşdi	350. Eyledi
313. Selâmı / harâmı	351. Virâneyi / dürdâneyi
314. Peri mi / târı mı	352. Dilberî / Kevserî
315. Hurı / nûrı	353. Hâveri / Müşteri
316. Oldı	354. Eyledi
317. Oldı	
318. Olmadı	

MÜSTEZÂTLAR

1. Eseridür / deridür	3. Cihânı / mekanı
2. Zuhâlde / hamelde	4. Gümânı/cânı

FÂRSÇA DİVAN

GAZELLER

1. Câm-râ / Âşam-ra	5. Ser-i mâ / ciger-i mâ
2. Be-meyhâne mârâ / dîvane mâ-râ	6. Ayyare-i mâ-ra / Sâd-pâre-i mâ-ra
3. Mâ'ni-râ/ tecelli-râ	7. Zülfet
4. Cân-ı mâ / çeşme-i hayvan-mâ	8. Piş-est / rîş-est

9. Yaft
10. Çist
11. Mast
12. Diger-est
13. Dân-est
14. 'Iyd-est
15. Bâzi-nist
16. Tû-nist
17. Hiç-nist
18. Yek-ist
19. Âverde-est
20. Endâht
21. Belâ-est / kucâ est
22. Mast
23. Ost
24. Dil-est / menzil-est
25. Derd-est / merd-est
26. Mâh-et / siyâh-et
27. Güvâ-est / Mustafa-est
28. Deger-est
29. Güftâd-est / üftâd-est
30. Ost
31. Huş-est
32. Makam-est / kodam-est
33. Ost
34. Nâ-torsid
35. Mî-bâyed keşîd
36. Nâ-resîd
37. Ne-dîd
38. Bîned
39. Âmed
40. Mî-konid
41. Mî-keşîd
42. Mî-gûyed
43. Konend
44. Konend
45. Ne-mî âyed
46. Ne-mî bâyed
47. Mî-bâyed
48. Mübâd
49. Ne-kord
50. Başed
51. Peydâ şod / şeydâ şod
52. Hod
53. Giruydend / residend
54. Üftâd
55. Üftâd
56. Âmed
57. Ne-mî gired
58. Key konid
59. Yasemen konid
60. Çün ne konid
61. Âverd
62. Başed
63. Bâşed
64. Ne-bâşed
65. Şod
66. Ne-hâd
67. Mî-zed
68. Mî-hânend
69. Ber-âyed
70. Dâred
71. Mî-gûyed
72. Tevân kerd
73. Konend
74. Tâlebend
75. Âmed beyâd
76. Bâşed
77. Değer
78. Ne-kord
79. Gâm me-ğor
80. Bes
81. Der kepenek
82. Ân em / cân em
83. Mî-konem
84. Mî-bâyedem
85. Mâ bude-im
86. Meyhâne-im / peymâne-im
87. Mî-bînem
88. Ne-dârem
89. Dâneste-em
90. Yâfte-em
91. O dide-em
92. Dârem
93. Câne-m / mekâne-m
94. Konim
95. Ne-gencem
96. Farîğim
97. Şodim
98. Be-nişînem
99. Men be-bîn
100. Taleb kon
101. Me-kon
102. Zeden
103. Mî-bâyed şod
104. Âyed birûn
105. Çonin
106. Men
107. Engûr kon / zer kon
108. Hey me-kon
109. Âyed birûn
110. Çonin
111. Âmeden
112. Men

113. Men	126. Ne dâned bih
114. Ebrû	127. Âdemi
115. O	128. Âzâri
116. Kû kû	129. Dil-ârâyi
117. Be-cân-ı nev	130. Rihte-ey
118. Şev	131. Bâri
119. Mey-hâne	132. Zede-ey
120. Endâhte	133. Endâhti
121. Nivîşte	134. Nî-hey
122. Rihte	135. Mî-koni
123. Âmede	136. Sevdâyi
124. Beste	137. Kisti
125. Zede	138. Fete-ey

MESNEVİLER

1. Necâtîm / benâtîm	2. mâ'i-im

TERCİ'-İ BENDLER

1. Lâ-mekânîm	9. Çerâ-im / mâ'-im
2. /âsmânîm	10. Mâ
3. Lâ-mekânîm / âsmânîm	11. Mâ
4. Kibriyâ-im / nümâ-im	12. Lâ-mekânîm / âsmânîm
5. Kucâ-im / cân-fezâ-im	13. Mâ-ra / hudâ-ra
6. Bekâ-im / keşâ-im	14. Kabâ-ra / bekâ-ra
7. Hudâ-im / bekâ-im	15. Mâ-ra / asâ-ra
8. Hümâ-im / berâ'-im	

Sonuç

XIV. yüzyıl Azeri edebiyatı sahasında eser vermiş olan Nesîmî Türk edebiyatının önde gelen şairlerinden biridir. Şiirleriyle toplumu derinden etkilemiş, öldükten sonra bile divan şairleri üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Hurufiliğin Anadolu'daki en büyük temsilcisi ve halifelerinden olan Nesîmî, bu siyasi fikrinden dolayı öldürülmüştür. Şiirlerinde sadece muhteva açısından değil; şekil yönüyle de divan şiirinde önemli bir konuma sahiptir. Nef'i ve Nedîm gibi şairler baştan başa ses ve eda ise Nesîmî de baştan başa ses ve lirizmdir.

Çalışmamızda Nesîmî'nin Fârsça ve Türkçe divanlarında bulunan rediflerin sayısal açıdan bir taramasını yaptık. Bilindiği gibi redif, kafiye, asonans, aliterasyon vb. unsurlar şiirde şairlerin musiki ve edayı oluşturabilmeleri için istifade ettikleri temel mefhumlardır. Biz de Nesîmî divanlarında bulunan rediflerin sayılarını, kullanılış tarzlarını, ifade ettikleri fikirleri ve türlerini tespit etmeye çalıştık. Sayısal değerinin dışında redifin şiirdeki ahenk üzerine etkilerini de kısmen irdelemeye çalıştık.

Nesîmî'nin Türkçe divanı hacimce Fârsça divanın hemen hemen iki katıdır. Redif düzeyinde düşünüldüğünde Fârsça ve Türkçe divanlarda en çok göze çarpan ortak kullanımlardan biri ses halindeki rediflerin kelime halindeki rediflerden daha az kullanılmasıdır. Örneğin Türkçe divanda, kelime düzeyindeki redif sayısı 201, ses düzeyindeki redif oranı ise 147 adettir. Hacimce daha küçük olan Fârsça divandaki rediflerin kullanım oranları da benzer niteliktedir. Gazelerde kelime düzeyindeki redifler 118, ses halindeki redifler ise 40 adettir.

Redif kullanımını belirleyen en önemli faktörlerden biri de nazım şeklidir. Özellikle kaside ve gazel gibi matlanın mihver oluşturduğu nazım şekillerinde, ikinci beyitten itibaren her beytin ilk mısrası serbest, ikinci mısrası matla ile kafiyeli bir biçimde devam eder. Bu nedenle kaside ve gazelerde kullanılan redifler çoğunlukla kelime halindedir. Çünkü kelime seviyesindeki rediflerle metnin anlamı arasında bir ilişki vardır. Kelime düzeyindeki redifler de diğer yandan ses halinde kullanılan rediflerden daha çok şiire akışkanlık sağlar. Nesîmî de bunu çok iyi bildiği için her iki divanında da kelime halindeki rediflere öncelik vermiştir.

Nesîmî, divanlarındaki mesnevilerde ise gazel ve kasidelerdeki rediflerin aksine, ses düzeyindeki rediflere daha çok ağırlık vermiştir. Türkçe divanında kelime düzeyindeki rediflerin sayısı, 34 adet iken ses düzeyindeki rediflerin sayısı 76 adettir. Fârsça divanında ise rediften daha çok kafiyeyi ön planda tuttuğu için kelime ve ses düzeyinde kullandığı redif sayıları 1 adettir. Bunun en önemli sebebi ise mesneviler aynı kafiye düzeni ile yazıldıkları için şairlerin redif bulma konusunda çektikleri sıkıntıdan kaynaklanmaktadır. Çünkü kelime yerine ses düzeyinde redif bulmak daha kolay bir edimdir.

Divanlardaki rediflerin kelime düzeyindeki yapılarına bakıldığında ise her iki divanda da kullanılan redif amaçlı sözcüklerin isimden ziyade fiil kök ya da gövdeleri olduğu görülür. Türkçe divanda en sık kullanılan fiiller, “ Ol, Gel, Göster, Düş, Al” ; Fârsça divanda ise “Kerd, Şod, Baş, “ gibi fiillerdir. Her iki divanda da redifleri oluşturan sözcüklerin çoğunlukla fiillerden oluşması, şairin şiire hareketlilik kazandırma isteğinden dolayıdır. Neticede fiillerden türetilmiş rediflerin şiirde kullanım sıklığı ritmik akışkanlığın bir göstergesidir.

Nesîmî'nin Fârsça ve Türkçe divanlarında kullanılan rediflerin nitelikleri ve kullanım sıklıkları paraleldir. Yine kafiye ve rediflerde kullanılan özellikle sözcük düzeyindeki kelimelerin yapıları da benzer sıklıkta kullanılmıştır. Yani redif ve kafiye düzeyinde Fârsça ve Türkçe divanlarda kullanım amaç ve işleyişi doğrultusunda şairin farklı bir yaklaşım tarzı söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2001). **Şiir Dili ve Türkçe Şiir Dili**. İstanbul: Engin Yayınevi.
- Ayan, H. (2002). **Nesîmî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eseleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydemir, Y., Çeltik, H. (2008). Redife Farklı Bir Bakış: Divan Şiirinde Ön kafiye ve Ön Redif. **Bilig**. Yaz s. 46 ss: 193-214
- Çamuroğlu, R. (1992). **Sabah Rüzgarı, Enel-Hak Demişti Nesîmî**. İstanbul: Metis Yayınları.
- Belrivanlı, A. K. (1995). **Aruz ve Ahenk**. İstanbul: Selçuk Yayınları.
- İsen, M. (1999). **Latîfî Tezkiresi**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kasım, K. (1990). **Divân-ı Hâfız**. Tahran: Çâphâne-i Hâfız-ı Kum.
- Kortantamer, T. (1993) **Eski Türk Edebiyatı Makaleler**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kurnaz, C. (2004). **Divan Dünyası**. İstanbul: Bizim Büro Yayınları.
- Kutluk, İ. (1997). **Tezkiretü'ş Şu'ârâ-yı Beyânî**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kutluk, İ. (1989). **Tezkiretü'ş Şu'ârâ-yı Hasan Çelebi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Macit, M. (2004). **Divan Şiirinde Ahenk Unsurları**. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Macit, M. (1990). Nesîmî'nin Şiirinde Ahengi Sağlayan Unsurlardan Tekrarlar Üstüne. **Yönelişler**. Temmuz s.48 ss. 26-36
- Mehmedzâde, H. (1972). **Divân-ı Fârisi-i Nesîmî**, Bakü
- Özel, İ. (2006). **Şiir Okuma Kılavuzu**. İstanbul: Şule Yayınları.
- Saraç, Y. (2000). **Klasik Edebiyat Bilgisi, Belagat**. İstanbul: Gökkubbe Yayınları.
- Octavio, P. (1991). **Yay ve Lir I, Şiir Nedir?** İstanbul: Armoni Yayınevi

